

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

20/11/11

وزارت علوم ، تحقیقات و فناوری

دانشگاه شهید بهشتی

دانشکده علوم زمین

گروه آموزشی جغرافیای انسانی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد M.Sc.

گرایش جغرافیای سیاسی

عنوان

تحلیل ژئوپلیتیک خودگردانی شمال عراق و تاثیر آن بر حرکت‌های

قوم گرایانه پیرامونی با تاکید بر ایران

استاد راهنما

دکتر حمید رضا محمدی

استاد مشاور

دکتر علیرضا محرابی

نگارنده

حسین خالدی

نیمسال دوم سال تحصیلی ۸۸ - ۸۷

مجموعه اساتید دانشکده جغرافیا
تهران

۱۳۸۸/۱۲/۲

۱۳۱۷۹۵

بسمه تعالی
وزارت علوم ، تحقیقات و فناوری
دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده علوم زمین
گروه جغرافیا
تأییدیه دفاع از پایان نامه
کارشناسی ارشد

این پایان نامه توسط آقای : حسین خالدي دانشجوی دوره کارشناسی ارشد ناپیوسته رشته :

جغرافیای سیاسی در تاریخ ۱۴/۶/۱۳۸۸ مورد دفاع قرار گرفت و براساس رأی هیأت داوران

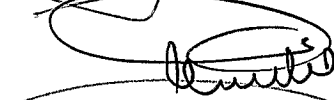
با نمره ۱۸٫۸۰ و درجه عالی پذیرفته شد .

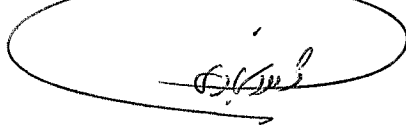
استاد راهنما آقای دکتر : حمیدرضا محمدی

استاد مشاور آقای دکتر : علیرضا محرابی

استاد داور آقای دکتر : جواد اطاعت

استاد داور خانم دکتر : زیلا سجادی

تقديم به

۱- شهدای انفال؛

۲- پدر و مادر عزیزم؛

۳- برادران و خواهرم

و ۴- برادرزاده هایم:

سروک،

دیاکو و

سنا،

؟

تقدیر و تشکر

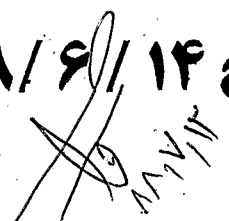
اکنون که به لطف پرودگار این پایان نامه به سرانجام رسیده است جا دارد که از زحمات استاد راهنمای گرانمایه ام دکتر حمیدرضا محمدی، استاد مشاور فرزانه ام دکتر علیرضا محرابی، دکتر جواد اطاعت و دکتر ژیلا سجادی که داوری این پایان نامه را برعهده داشته اند نهایت سپاس و قدردانی را بنمایم. در همین مختصر از دکتر یدالله کریمی پور که بانی علاقه من به رشته جغرافیای سیاسی بوده اند و من را به دروازه های این علم در دوره کارشناسی هدایت نمودند تشکر و قدردانی می کنم. همچنین جا دارد که از کلیه اساتید دیگرم در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد بخصوص دکتر گنجی، دکتر مجتهد زاده، دکتر رحمانی فضلی، دکتر صفوی، دکتر یزدانی، دکتر جعفرپور، دکتر سلیمانی، دکتر تولایی، دکتر نظریان، دکتر بخشنده نصرت، دکتر قنواتی، دکتر قهرودی، مهندس زنگانه و دیگر اساتید گروه جغرافیای دانشگاه تربیت معلم تهران و گروه جغرافیای دانشگاه شهید بهشتی تهران که شاگردیشان تا ابد مایه افتخار اینجانب است؛ تقدیر و تشکر کنم. در نهایت از کلیه دوستانم از جمله خبات کریم آقایی، طاهر آتش سرو، فردین رحیمی، روح اله جعفری، محسن ابراهیمی، جلیل تاجیک، مرتضی ترابی و... که هر کدام به طریقی من را در تدوین این پایان نامه یاری رسانده اند تشکر و قدردانی می نمایم. بزرگوارانی که در این سپاسنامه اسمشان را فراموش نموده ام به بزرگی خود، بنده حقیر را ببخشند و در اینجا از تمام آنها به علت فراموشکاریم پوزش میطلبم و تشکر میکنم از کمکهایشان.

اقرار و تعهدنامه

اینجانب حسین خالدی دانشجوی مقطع کارشناسی ارشد دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده علوم زمین، گروه جغرافیای انسانی، گرایش سیاسی و رودی مهرماه ۱۳۸۵ پایان نامه حاضر را بر اساس مطالعات و تحقیقات شخصی خود انجام داده و در صورت استفاده از داده‌ها، مآخذ، منابع و نقشه‌ها به‌طور کامل به آن ارجاع داده‌ام، ضمناً داده‌ها و نقشه‌های موجود را با توجه به مطالعات میدانی - صحرایی خود تدوین نموده‌ام. این پایان نامه پیش از این به هیچ وجه در مرجع رسمی یا غیر رسمی دیگری به عنوان گزارش یا طرح تحقیقاتی عرضه نشده است. در صورتی که خلاف آن ثابت شود، درجه‌ی دریافتی اینجانب از اعتبار ساقط شده، عواقب و نتایج حقوقی حاصله را می‌پذیرم.

تاریخ ۱۴/۶/۱۳۸۸

امضاء

چکیده

با ایجاد منطقه امن در آوریل ۱۹۹۱، حاکمیت رژیم بعث در شمال مبدار ۳۶ درجه از بین رفت و در منطقه ی مذکور یک دولت خودمختار ایجاد شد. شکل گیری این حکومت خودمختار که ظاهراً با حمایت گفتمان غالب نظام بین الملل بوده است و در ادامه تثبیت موقعیت آن در قانون اساسی عراق، کسب امتیازات برجسته از جمله به رسمیت شناخته شدن حکومت منطقه ای آنها و اصل فدرالیسم، قانونی اعلام شدن نیروی نظامی کردها و رسمی شدن زبان کردی در کنار مشارکت گسترده ی کردها در هرم قدرت حکومت مرکزی عراق جدید؛ باعث شده است که KRG به مرکز سیستم کردستان و همچنین به کانون تحول و تاثیرگذاری بر دیگر عناصر این سیستم تبدیل گردد.

در این پژوهش مهمترین تاثیرات سیاسی- فرهنگی خودگردانی کردستان عراق بر کشورهای دارای اقلیت کرد مورد بررسی قرار گرفته است. در این راستا، ساختار این پژوهش شامل پنج فصل می باشد. در فصل اول کلیات تحقیق نوشته شده است. فصل دوم به مبانی نظری تحقیق (خودگردانی، قومیت، ژئوپلیتیک و بحران) اختصاص داده شده است. در فصل سوم به اختصار به محیط شناسی تحقیق پرداخته شده است. در فصل چهارم نیز به موضوعات بحران کردستان، ویژگی ها، ریشه ها و علل تداوم آن، ناسیونالیسم و جنبش های سیاسی- فرهنگی کردستان، سیستم کردستان، روابط مرکز آن (KRG) در سطوح مختلف با پیرامون، پتانسیل های تاثیرگذاری کردستان عراق بر پیرامون و در نهایت به تاثیرات عمده ی سیاسی- فرهنگی حکومت منطقه ای کردستان عراق بر پیرامونش اشاره شده است. فصل پنجم به تجزیه و تحلیل، ارزیابی فرضیه، نتیجه گیری و پیشنهادات اختصاص داده شده است.

کلمات کلیدی: قومیت، کردستان، KRG، خودمختاری، ژئوپلیتیک

فهرست مطالب

نمودار و اشکال

جداول

نقشه

فصل اول: کلیات تحقیق

۲	۱-۱- طرح موضوع و بیان مسئله
۴	۱-۲- سؤال اصلی پژوهش
۴	۱-۳- فرضیه پژوهش
۵	۱-۴- اهداف
۵	۱-۵- بهره وران
۵	۱-۶- جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق
۵	۱-۷- روش پژوهش و مراحل انجام کار
۵	۱-۸- روش و ابزار گردآوری اطلاعات
۶	۱-۹- نوع پژوهش
۶	۱-۱۰- موانع تحقیق
۶	۱-۱۱- تعریف مفاهیم ویژه تحقیق
۶	۱-۱۱-۱- ملت
۶	۱-۱۱-۲- قوم و قومیت
۷	۱-۱۱-۳- هویت قومی
۷	۱-۱۱-۴- قومیت گرایی
۷	۱-۱۱-۵- ژئوپلیتیک
۸	۱-۱۱-۶- خود مختاری
۸	۱-۱۲- پیشینه و سابقه علمی پژوهش

فصل دوم: مبانی نظری تحقیق

۱۳	۲-۱- مفهوم خود گردانی و خودمختاری
۱۶	۲-۲- قومیت
۱۹	۲-۲-۱- منشا قومیت
۲۰	۲-۲-۲- تعریف قوم و قومیت
۲۲	۲-۲-۳- انواع گروههای قومی

۲۳	۴-۲-۲-قوم گرایی
۲۳	۵-۲-۲-گستره قومیت در جهان معاصر
۲۴	۶-۲-۲- جایگاه اقلیت ها در مدل هاگت
۲۵	۳-۲-ژئوپلیتیک
۲۷	۱-۳-۲- تعریف ژئوپلیتیک
۲۸	۲-۳-۲- ارتباط ژئوپلیتیک و جغرافیای سیاسی
۲۹	۳-۳-۲- رویکرد های اصلی ژئوپلیتیک
۲۹	۱-۳-۳-۲- ژئوپلیتیک سنتی
۳۰	۲-۳-۳-۲- رویکرد روابط قدرت
۳۱	۳-۳-۳-۲- رویکرد اقتصاد ژئوپلیتیکی
۳۱	۴-۳-۲-۲- ژئوپلیتیک انتقادی
۳۳	۴-۲- بحران و ویژگی های آن
۳۴	۱-۴-۲- بحران سیاسی
۳۴	۱-۱-۴-۲- بحران داخلی
۳۴	۲-۱-۴-۲- بحران بین المللی
۳۶	۲-۴-۲- بحران در مطالعات جغرافیایی

فصل سوم: محیط شناسی تحقیق

۴۶	۱-۲-۲-۳- نژاد کردها
۴۸	۲-۲-۲-۳- زبان کردی
۵۱	۳-۲-۲-۳- دین
۵۲	۴-۲-۲-۳- جمعیت
۵۶	۱-۳-۲-۳- جایگاه کردستان در هیدروپلیتیک خاورمیانه
۶۱	۴-۲-۳- جایگاه کردستان در نظریه های ژئوپلیتیک
۶۲	۱-۴-۲-۳- اهمیت کردستان در نظریه هارتلند
۶۳	۲-۴-۲-۳- کردستان و نظریه ی قدرت دریایی ماهان
۶۳	۳-۴-۲-۳- نظریه اسپایکمن
۶۴	۴-۴-۲-۳- جایگاه کردستان در نظریه ی ماینگ
۶۴	۵-۴-۲-۳- اهمیت کردستان در نظریه کوهن
۶۵	۶-۴-۲-۳- جایگاه کردستان در نظریه بیضی انرژی

فصل چهارم: یافته های تحقیق

۶۹	۱-۴- مقدمه
۶۹	۲-۴- بحران کردستان
۷۳	۱-۲-۴- ویژگیهای بحران کردستان در خاورمیانه
۷۵	۳-۲-۴- جغرافیایی- اقتصادی
۷۵	۲-۲-۴- علل تداوم بحران کردستان در خاورمیانه
۷۶	۱-۳-۲-۴- همبستگی کردی
۷۶	۲-۳-۲-۴- احزاب سیاسی کردی
۷۷	۳-۳-۲-۴- موقعیت برون مرزی
۷۷	۴-۳-۲-۴- جغرافیای سیاسی کردستان
۷۷	۵-۳-۲-۴- سیاست ویژه امنیتی دولت های منطقه
۷۷	۳-۴- ناسیونالیسم و جنبش های سیاسی کرد
۸۰	۱-۳-۴- جنبش های کردی در قرن نوزدهم تا آخر جنگ جهانی اول
۸۴	۲-۳-۴- جنبش های کردی در فاصله دو جنگ جهانی اول و دوم
۸۶	۳-۳-۴- جنبش های کردی در دوران جنگ سرد
۹۱	۴-۳-۴- جنبش های کردی در دوران صلح سرد
۹۲	۱-۴-۳-۴- شکل گیری دولت دوفاکتوی کردستان
۹۹	۱-۱-۴-۳-۴- انتخابات دوره ی سوم پارلمان کردستان و رهبری کردستان
۱۰۵	۴-۳-۴- جنبش های فرهنگی در کردستان
۱۰۶	۱-۴-۳-۴- جنبش های فرهنگی کرد در عراق
۱۰۷	۲-۴-۳-۴- جنبش های فرهنگی کرد در ترکیه
۱۰۹	۳-۴-۳-۴- جنبش های فرهنگی کرد در ایران
۱۱۰	۴-۴-۳-۴- جنبش های فرهنگی کرد در سوریه
۱۱۱	۵-۴-۳-۴- جنبش های فرهنگی کرد در اتحاد جماهیر شوروی سابق
۱۱۱	۴-۴- سیستم کردستان
۱۱۶	۴-۴-۴- تحلیل ژئوپلیتیکی تحولات کردستان عراق
۱۱۷	۱-۴-۴-۴- کردستان عراق و حکومت منطقه ای کردستان (KRG)

		-۱-۱-۴-۴
۱۱۸	جایگاه استراتژیک کردستان عراق در این کشور	-۲-۱-۴-۴
۱۲۱	مناطق گردنشین کشورهای پیرامون KRG	-۲-۴-۴
۱۲۱	کردستان ترکیه	-۱-۲-۴-۴
۱۲۳	مناطق گردنشین مورد منازعه دولت مرکزی و KRG	-۲-۲-۴-۴
۱۲۴	کردستان سوریه	-۳-۲-۴-۴
۱۲۵	کردستان ایران	-۴-۲-۴-۴
۱۲۵	دیاسپورای کرد	-۵-۲-۴-۴
۱۳۰	روابط با سیستم‌های ملی دارای اقلیت کرد	-۳-۴-۴
۱۳۰	ایران	-۱-۳-۴-۴
۱۳۳	ترکیه	-۲-۳-۴-۴
۱۳۷	عراق	-۳-۳-۴-۴
۱۳۹	سوریه	-۴-۳-۴-۴
۱۴۰	روابط با سازه‌های فرهنگی - تمدنی پیرامون	-۴-۴-۴
۱۴۳	روابط با قدرتهای فرا منطقه‌ای	-۵-۴-۴
۱۴۴	آمریکا و کردهای عراق	-۱-۵-۴-۴
۱۴۶	اسرائیل و مسئله کردستان	-۲-۵-۴-۴
۱۴۹	اتحادیه اروپا و کردها	-۳-۵-۴-۴
۱۵۱	تعامل اعراب و کردها	-۴-۵-۴-۴
۱۵۳	روسیه (شوروی سابق) و کردها	-۵-۵-۴-۴
۱۵۴	ظرفیت‌های تأثیرگذاری کردستان عراق بر پیرامون	-۵-۴
۱۵۴	موقعیت سیاسی - جغرافیایی کردستان	-۱-۵-۴
۱۵۵	حکومت منطقه‌ای کردستان عراق	-۲-۵-۴
۱۵۶	سابقه طولانی مبارزاتی کردستان عراق	-۳-۵-۴
۱۵۷	جایگاه کردها در قانون اساسی	-۴-۵-۴
۱۵۷	قانون اساسی موقت عراق و جایگاه کردها	-۱-۴-۵-۴
۱۵۸	کردها و قانون اساسی دائم عراق (۲۰۰۵)	-۲-۴-۵-۴
۱۶۱	ظرفیت‌های قانون اساسی کردستان عراق	-۵-۵-۴
۱۶۲	دموکراتیک و مردمی بودن	-۱-۵-۵-۴

۱۶۲	احترام به حقوق زنان	۲-۵-۵-۴
۱۶۳	احترام به حقوق اقلیت‌ها	۳-۵-۵-۴
۱۶۴	اهمیت دادن به مشخصه‌های ملی	۴-۵-۵-۴
۱۶۵	توجه به آموزش و پرورش	۵-۵-۵-۴
۱۶۶	وضعیت فرهنگی- هویتی کردها در منطقه	۶-۵-۴
۱۷۰	انقلاب ارتباطات و کردها	۷-۵-۴
۱۷۲	تأثیرات حکومت منطقه‌ای کردستان عراق بر پیرامون	۶-۴
۱۷۴	تقویت هویت و فرهنگ کردی	۱-۶-۴
۱۷۶	تأثیرات ذهنی- روانی	۲-۶-۴
۱۷۷	تقویت ایدئولوژی برخاسته از ناسیونالیسم کردی	۳-۶-۴
۱۷۷	افزایش مطالبات از دولت مرکزی	۴-۶-۴
۱۸۳	حمایت از مخالفان کرد کشورهای پیرامون	۵-۶-۴
۱۸۴	رونق تجارت و قاچاق کالا	۶-۶-۴
۱۸۵	تأثیرات منطقه‌ای	۷-۶-۴
۱۸۷	جهانی کردن مساله کرد	۸-۶-۴

فصل پنجم: تجزیه و تحلیل، ارزیابی فرضیه و پیشنهادات

۱۹۰	تحلیل ژئوپلیتیک وضعیت کردستان	۱-۵
۱۹۱	تحلیل ژئوپلیتیک وضعیت سیاسی- فرهنگی کردستان ترکیه	۱-۱-۵
۱۹۲	تحلیل ژئوپلیتیک وضعیت سیاسی- فرهنگی کردستان سوریه	۲-۱-۵
۱۹۳	تحلیل ژئوپلیتیک وضعیت سیاسی- فرهنگی کردستان ایران	۳-۱-۵
۱۹۴	ارزیابی فرضیه ی تحقیق	۲-۵
۱۹۶	جمع بندی و نتیجه گیری	۳-۵
۱۹۹	پیشنهادات	۴-۵
۲۰۱	منابع	

نمودار و اشکال

۴۴	نمودار ۱-۳- درصد مساحت عناصر سیستم کردستان از کل سیستم
۵۳	نمودار ۲-۳- درصد جمعیت عناصر سیستم کردستان از کل سیستم
۶۳۰	نمودار ۱-۴- نمودار مقایسه ای مساحت و جمعیت مناطق کردنشین به کشور مربوطه
۷۶	مدل ۱-۴- ریشه های بحران کردستان

۷۸	مدل ۲-۴- علل تداوم بحران کردستان
۸۰	مدل ۳-۴- طبقه بندی جنبشهای سیاسی کردی
۱۱۲	مدل ۴-۴- جنبشهای فرهنگی کرد
۱۱۳	مدل ۵-۴- سیستم کردستان و عناصر تشکیل دهنده آن
۱۲۱	مدل ۶-۴- وزن ژئوپلیتیکی کردستان عراق
۱۴۱	مدل ۷-۴- ارتباط سیستم کردستان با تمدنهای پیرامون
۱۵۵	مدل ۸-۴- پتانسیلهای تاثیرگذاری کردستان عراق بر پیرامون
۱۶۱	مدل ۹-۴- پتانسیلهای قانون اساسی کردستان عراق
۱۸۸	مدل ۱۰-۴- تاثیرات KRG بر پیرامون کردنشین خود

جداول

۵۴	جدول ۱-۳- رشد جمعیت و درصد کردهای ترکیه نسبت به کل جمعیت کشور
۵۴	جدول ۲-۳- میزان جمعیت کرد کشورهای منطقه
۵۵	جدول ۳-۳- میزان مهاجران کرد ترکیه در کشورهای دیگر
۹۷	جدول ۱-۴- نتایج انتخابات کردستان عراق (۱۹۹۲)
۱۰۲	جدول ۲-۴- نتایج انتخابات سومین دوره پارلمان کردستان عراق
۱۰۳	جدول ۳-۴- نتایج انتخابات رهبری کردستان عراق
۱۲۳	جدول ۴-۴- مساحت کردستان عراق به تفکیک استان
۱۲۷	جدول ۵-۴- جمعیت دیاسپورای کرد
۱۴۳	جدول ۶-۴- میزان تجانس سیستم کردستان با سیستمهای فرهنگی- تمدنی پیرامون
۱۷۳	جدول ۷-۴- لیست شبکه های ماهواره ای کردی

نقشه

۳۹	نقشه ۱-۳- موقعیت کردستان در خاورمیانه
۴۱	نقشه ۲-۳- توپوگرافی کردستان
۶۶	نقشه ۳-۳- منابع هیدروکربوری خاورمیانه و میزان برخورداری کردستان از این منابع
۶۷	نقشه ۴-۳- میادین نفتی کردستان عراق
۶۷	نقشه ۵-۳- منابع هیدروکربوری عراق و میزان برخورداری کردستان عراق
۹۲	نقشه ۱-۴- نقشه ناسیونالیستهای کرد از کردستان
۱۰۵	نقشه ۲-۴- تقسیم منطقه خودگردان کردستان عراق پس از جنگ داخلی
۱۱۵	نقشه ۳-۴- سیستم کردستان در خاورمیانه

- ۱۱۷ نقشه ۴-۴- موقعیت مرکزی کردستان عراق در سیستم کردستان
- ۱۱۹ نقشه ۴-۵- موقعیت کردستان عراق در خاورمیانه و جهان
- ۱۱۹ نقشه ۴-۶- مناطق کردنشین عراق و ناحیه ی تحت اقتدار KRG
- ۱۲۲ نقشه ۴-۷- موقعیت کردستان ترکیه در منطقه
- ۱۲۴ نقشه ۴-۸- موقعیت کردستان سوریه در منطقه
- ۱۲۶ نقشه ۴-۹- موقعیت کردستان ایران در منطقه
- ۱۲۶ نقشه ۴-۱۰- منطقه خودمختار کردستان عراق و مناطق کردنشین مورد اختلاف

فصل اول:
کلیات تحقیق

۱- کلیات تحقیق

۱-۱- طرح موضوع و بیان مسئله

خاورمیانه در قرن بیستم و در آغاز هزاره سوم یکی از مهمترین کانونهای بحران در سیاست بین الملل بوده است. نقشه سیاسی فعلی منطقه در زمینه تاریخ طولانی مدون آن بسیار جوان است. زمین لرزه های سیاسی به طور مداوم در خاورمیانه اتفاق افتاده و این منطقه همواره درگیر بازیگران درون منطقه ای و فرا منطقه ای بوده است. به گفته امانوئل کاستلز (۱۹۸۸) خاورمیانه هزاره سوم را در حالی آغاز می کند که سهم بالایی از بحران عمومی این هزاره را به خود اختصاص خواهد داد و به عبارتی جریان بحران سازی در آن نسبت به هزاره پیشین، شدیدتر و گسترده تر خواهد شد. همواره بحث از اهمیت مکانی خاورمیانه و دارایی های طبیعی کشورهای این منطقه است که آن را به مرکزی پرتنش و ناآرام تبدیل کرده است. بحث اقلیتهای قومی نیز، وجه دیگری از ویژگیهای خاورمیانه است که به موضوع مناقشه آمیزی در درون دولتها و میان دولتها شده است. با فروپاشی شوروی حرکت های قوم گرایانه ظهوری دوباره یافتند و شاهد شکل گیری و فروپاشی چندین کشور و شدت جنبش های استقلال طلبانه یا خود مختار طلبانه در نقاط مختلف جهان بودیم؛ به گونه ای که امروزه به نظر می رسد که شکافهای قومی به عنوان جدیدی ترین منبع خشونت و منازعه جایگزین جنگ سرد شده است. عزتی معتقد است که "در قرن بیست و یکم محور تفکرات و تحولات ژئوپلیتیکی قومیتها و ملیتها خواهند بود که در چنین فضایی ما باید شاهد کاهش تدریجی قدرت دولتها و حکومتها و واگذاری تدریجی آن به واحدهای محلی شرکتهای فراملی باشیم که این پدیده خود می تواند روی نقشه سیاسی جهان تأثیرات شگرفی بگذارد." (عزتی، ۱۳۸۲، ۱۵۳) هم اکنون حداقل ۵۰ گروه قومی در جهان برای کسب استقلال، [خودمختاری] یا الحاق به قوم بزرگتر کوشش می کنند. (کریمی پور، ۱۳۸۰، ۲۳۰) و تعداد کشورهای همگن به لحاظ قومیت بسیار محدود است و اکثر کشورها بیش از یک قوم دارند. بحران مناطق کردنشین یکی از بحرانهای قومی و پر تلفات منطقه ژئوپلیتیکی خاورمیانه می باشد که به نظر می رسد سالهای آتی کانون تحولات و بحران در خاورمیانه، شمال شرقی آن با محوریت کردستان باشد؛ بخصوص که از ابتدای قرن بیستم تاکنون، قضیه ی کردها، در ارتباط با طرح تجزیه امپراطوری عثمانی، شکل گیری خاورمیانه جدید و وضعیت فعلی منطقه، همواره مورد توجه بوده است. امروزه مسأله کردها به سؤال بین المللی تبدیل شده است؛ امری که طرح آن در ساخت جهانی، حاوی پیامدهای مثبتی برای کردها می باشد، اما بین المللی شدن یک مسأله این پیامد منفی را هم دارد که ممکن است راهکارهای یک بحران مطابق مقتضیات نیروهای بومی عرضه نشود. (نصری مشکینی، ۱۳۷۸، ۱۶۹) درایسدل و اچ بلیک نیز معتقدند که کشورهایی که دارای

جمعیت زیاد کرد هستند باید انتظار مسائل جدی را داشته باشند. (درايسدل و اچ بلیک، ۱۳۷۴: ۴۷۷) امروزه یکی از جدی‌ترین مسائل رویاروی این کشورها خودگردانی کردهای عراق و نقش آفرینی ملی آنها در حکومت مرکزی عراق می باشد. "کردها پس از عربها، فارسها و ترکها چهارمین جمعیت بزرگ منطقه خاورمیانه هستند و از آنها همواره زیر عنوان " اقلیتی ناآرام " یاد شده است." (نصری مشکینی، ۱۳۷۸: ۱۶۱) "مسأله کردستان سابقه دیرینه ای دارد و با فروپاشی نظام دو قطبی و شکست صدام از نیروهای ائتلاف در سال ۲۰۰۳ به صورت یک پدیده ژئوپلیتیکی فعال در منطقه و جهان ظاهر گردیده است" (حافظ نیا، ۱۳۸۵، به نقل از Stan field, 2000:12).

دگرگونی معادلات سیاسی در جهان به ویژه در منطقه استراتژیک خاورمیانه و بستر ساز بودن این تحولات برای حل برخی مسائل پیچیده منطقه از جمله مسأله کردها، از اهمیت قابل ملاحظه ای برخوردار است. اصولاً هر نوع تحولی ژئوپلیتیکی در ساختار قدرت جهانی و منطقه ای می تواند به بروز بی ثباتی و نیز تغییر چشم انداز جغرافیای سیاسی منجر گردد، بی ثباتی ها و ناآرامی های پدید آمده پس از مدتی با استقرار نظام جدید موازنه قدرت به تدریج رو به آرامش و ثبات می گذارند. جهان در قرن بیستم شاهد سه رویداد بزرگ در ساختار ژئوپلیتیک خود بوده است، منازعه جنگ جهانی اول، منازعه جنگ جهانی دوم و فروپاشی نظام دو قطبی یا پایان دوره جنگ سرد. (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۵) این سه رویداد ابعاد کروی داشتند. در پایان این رویدادهای بزرگ دز ساختار ژئوپلیتیک جهان، سه واقعه مهم در تاریخ سیاسی کردها رخ داده است؛ در پایان منازعه جنگ جهانی اول، عهدنامه سور به کردهای عثمانی وعده رفراندوم برای استقلال پس از یک سال خود مختاری در ترکیه نوین داده بود، در پایان منازعه جنگ جهانی دوم، جمهوری بد فرجام مهاباد با حمایت اتحاد جماهیر شوروی در بخشی از مناطق کردنشین ایران تأسیس شد، و فروپاشی نظام دو قطبی به همراه شکست عراق از نیروهای ائتلاف در سال ۱۹۹۱، زمینه را برای خودمختاری کردهای عراق فراهم نمود. رخداد ۱۱ سپتامبر ۲۰۰۱ که بعد منطقه ای داشت نیز باعث تثبیت خودگردانی بخشی از مناطق کردنشین عراق شد و زمینه مشارکت ملی آنها را در هرم قدرت مرکزی فراهم کرد. بنابراین میتوان گفت در نتیجه ی تحولات ژئوپلیتیکی دهه پایانی قرن بیستم و جنگهای اول و دوم خلیج فارس در ۱۹۹۱ و ۲۰۰۳ که به سقوط صدام حسین منجر شد همراه با آرزوی دیرینه کردها برای نایل شدن به استقلال، زمینه برای ایجاد خودگردانی کردها و تأسیس حکومت منطقه ای فدرال در شمال عراق فراهم شد. با ایجاد منطقه امن در آوریل ۱۹۹۱، حاکمیت رژیم بعث در شمال مدار ۳۶ درجه کاملاً از بین رفت و در واقع در منطقه مذکور یک دولت خود مختار ایجاد شد؛ حکومت خود مختار کردستان عراق پس از یک دهه با تهاجم آمریکا به عراق در سال ۲۰۰۳ و سقوط صدام، نه تنها تضعیف نشد بلکه در قانون اساسی عراق، به رسمیت شناخته

شد. این حکومت توانسته است در مدت ۱۷ سال دستاوردهایی در زمینه توسعه اقتصادی - اجتماعی - ارتقاء ارزشهای فرهنگی و قومی، نمادسازی قومی، آزادی و دموکراسی، اتصال کردستان با جهانیان و سیستم بین المللی و غیره داشته باشد و از موقعیت الگویی و آرمانی در بین کردها خاور میانه برخوردار باشد. اکثریت کردها در ۴ کشور ترکیه، عراق، ایران و سوریه زندگی می کنند که کردستان عراق با مناطق کردنشین سه کشور دیگر هم مرز است، در واقع تقسیم کردستان بین کشورهای خاورمیانه سبب شده است که مناطق کردنشین این کشورها از لحاظ جغرافیایی از موقعیت حاشیه ای برخوردار شوند. موقعیت حاشیه ای همراه با توپوگرافی و فضاهای جغرافیایی پیچیده و نیز نگرش دولتها و گروه اکثریت ملی به آنها به عنوان شهروند درجه ۲ و شورشی سبب شده است که مناطق کردنشین عموماً توسعه نیافته محسوب شوند و از لحاظ اقتصادی و اجتماعی و عمرانی عقب مانده تر از سایر نقاط کشور باشند که این خود باور تبعیض و بی عدالتی را در بین اقلیت کرد گسترش داده است و روابط آنها را با دولت مرکزی بدتر می کند. (حافظ نیا، ۱۳۸۵: ۱۱)

شکل گیری حکومت خودگردان کردستان عراق که ظاهراً با حمایت گفتمان غالب نظام بین الملل بوده است می تواند پیامدهایی در سطح ملی و منطقه ای داشته باشد. بخصوص که " ملی گرایی، پافشاری اقلیتها بر استقلال و خود مختاری و جدایی طلبی می تواند تهدیدی برای ایران، ترکیه و سوریه [محسوب شود. (هرزیگا، ۱۳۷۵: ۲۷)

هم اکنون مدار تهدید - فرصت نوینی در محیط امنیتی ایران، ترکیه و سوریه شکل گرفته است که شامل شمال عراق، شرق و جنوب شرق ترکیه، بخشی از ارمنستان و جمهوری آذربایجان و مناطق کردنشین ایران و سوریه می باشد. این مدار حاوی ترکیب پیچیده ای از مسائل امنیتی، فرهنگی، سیاسی، نظامی و اقتصادی است که در قرن آینده همچون کانون بحران، منشأ بسیاری از رخدادهای امنیتی، سیاسی و نظامی خواهد بود.

وضعیت کردهای شمال عراق می تواند پیامدهایی بر مناطق کردنشین دیگر کشورها داشته باشد. در این پژوهش سعی بر آن است که مهمترین تأثیرات سیاسی و فرهنگی خودگردانی کردها در شمال عراق بر حرکت های قوم گرایانه کردها در کشورهای دارای اقلیت کرد، با تأکید بر ایران، مورد بررسی قرار بگیرد.

۱-۲- سؤال اصلی پژوهش

خودگردانی کردهای شمال عراق چه نوع تأثیراتی بر فضای سیاسی کشورهای همجوار دارد؟

۱-۳- فرضیه پژوهش

خودگردانی کردهای شمال عراق از نظر سیاسی - فرهنگی بر کشورهای دارای اقلیت کرد تأثیر گذار است.

۱-۴- اهداف

هدف عمده در این تحقیق بررسی خودگردانی کردهای شمال عراق و تأثیرات فرهنگی - سیاسی ناشی از آن بر حرکت‌های قوم‌گرایانه در کشورهای دارای اقلیت کرد، با تأکید بر ایران می‌باشد. در واقع هدف ما در این پژوهش ارائه تحلیلی ژئوپلیتیکی از فرایندهای پیچیده و تبعات احتمالی ناشی از خودگردانی کردستان عراق در منطقه است. دقت کارشناسانه و دانشگاهی و تلاش برای درک علمی و دقیق پیامدهای خودگردانی کردستان عراق، زمینه مناسبی را برای سیاست‌گذاری و اجرای سیاست‌هایی جهت تأمین منافع و به حداقل رساندن یا خنثی سازی تهدیدات ناشی از این وضعیت و همچنین بهره‌برداری از فرصتهای شکل گرفته برای کشور ما فراهم می‌سازد.

۱-۵- بهره‌وران

- وزارت امور خارجه
- وزارت کشور
- وزارت دفاع
- مراکز علمی و دانشگاهی
- انجمنهای قومی
- نهادهای تصمیم‌گیری نظام

۱-۶- جنبه جدید بودن و نوآوری تحقیق

در رابطه با این موضوع تا آنجا که پژوهشگر اطلاع دارد، به جز چند سخنرانی و مقاله، پژوهش خاصی صورت نگرفته است.

۱-۷- روش پژوهش و مراحل انجام کار

- تدوین چارچوب نهایی و کلیات تحقیق (طرح مسئله، سؤال تحقیق، فرضیات و ...) و ارزیابی پیشینه و نحوه انجام پژوهش با تأکید بر روشها و فنون تحقیق.
- مبانی نظری تحقیق

- بررسی و شناخت وضع موجود منطقه مورد مطالعه و جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای و اسناد موجود در این زمینه

- تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده
- تحلیل نهایی و آزمون فرضیه و نتیجه‌گیری

۱-۸- روش و ابزار گردآوری اطلاعات

در این پژوهش سعی شده است برای سوابق موجود و اطلاعات مربوطه علاوه بر استفاده از کتب و اسناد کتابخانه‌ای موجود، به ادارات و سازمانهای مربوطه و اشخاص صاحب نظر مراجعه نمایم و با

استفاده از روش فیش برداری و نقد و ارزیابی به جمع آوری اطلاعات مفید در رابطه با این موضوع اقدام نمایم. ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش؛ کتب، مقالات، اسناد و معاهدات، گزارشها، مصاحبه و اینترنت می باشد.

۹-۱- نوع پژوهش

نوع پژوهش کاربردی - توصیفی می باشد.

۱۰-۱- موانع تحقیق

با توجه به توصیفی - کاربردی بودن این پژوهش، بزرگترین مانع، فراهم نشدن امکان سفر علمی به شمال عراق و مشاهده مستقیم وضعیت کردهای عراق بوده است.

۱۱-۱- تعریف مفاهیم ویژه تحقیق

در این بخش تعاریفی از برخی مفاهیم ویژه این پژوهش که ملاک کار پژوهشگر قرار گرفته است آورده شده است.

۱-۱۱-۱- ملت

واژه ملت از نظر جغرافیایی، به قلمروی کشور و انسانهایی که در آن زندگی می کنند اطلاق می شود و با نگاهی فرهنگی؛ جامعه ای است که دارای فرهنگ خاص خود بوده و از نقطه نظر تاریخی و جغرافیایی نیز کشور مشخصی را برای زندگی در اختیار دارد. ملت ها با توجه به تفاوت های قومی، مذهبی و زبانی به انواع گروه های فرهنگی و سیاسی تقسیم شده اند. ملت فرهنگی با تصویر اجتماعی برابر از شهروندان - صرف نظر از زمینه های قومی، مذهبی و زبانی که از روی میل و اختیار دور هم گرد آمده اند و ملت سیاسی با تصویر اجتماعی متشکل از افراد مختلف با زبان، روش زندگی، تاریخ و سرزمین خاص، که دولت شیرازه و پیوند دهنده ی اجتماعات مختلف در آن می باشند؛ ارائه گردیده است. (Nietschmana, 1994:227)

۱-۱۱-۲- قوم و قومیت

قوم عبارت است از یک جمعیت انسانی مشخص با یک افسانه اجدادی مشترک، خاطرات مشترک، عناصر فرهنگی، پیوند با یک سرزمین تاریخی یا وطن و میزانی از حس منافع و مسؤلیت. (اسمیت، ۱۳۷۷:۱۸۶) به نظر اریکسون، مولفه های فرهنگی از عناصر لازم قومیت و هویت قومی هستند ولی کافی نیستند. برای ایجاد قومیت و هویت قومی، آگاهی از این عنصر فرهنگی و ارتباط با دیگر گروه های قومی نیز ضروری است. تا گروه در کنش متقابل با دیگران نباشد و تازمانی که در این کنش متقابل به تفاوت های خود با دیگران آگاه نشده باشد، گروه قومی بوجود نمی آید. (احمدلو و افروغ، ۱۳۸۱:۱۲۵) یک قوم ممکن است در زمان کنونی در یک سرزمین مشخص با مرزهای معینی به نام کشور ساکن باشند، یا به سبب پیشامدهای تاریخی از هم جدا شده، شاخه